

PODUZETNIČKO OBRAZOVANJE U FUNKCIJI POTICANJA PODUZETNIŠTVA I PODUZETNIČKOG PROMIŠLJANJA

Habada, Anita

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Economics in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:145:827244>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-21**

Repository / Repozitorij:

[EFOS REPOSITORY - Repository of the Faculty of Economics in Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Ekonomski fakultet u Osijeku

Preddiplomski studij Menadžment

Anita Habada

**PODUZETNIČKO OBRAZOVANJE U FUNKCIJI POTICANJA
PODUZETNIŠTVA I PODUZETNIČKOG PROMIŠLJANJA**

Završni rad

Osijek, 2021.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Ekonomski fakultet u Osijeku

Preddiplomski studij Menadžment

Anita Habada

**PODUZETNIČKO OBRAZOVANJE U FUNKCIJI POTICANJA
PODUZETNIŠTVA I PODUZETNIČKOG PROMIŠLJANJA**

Završni rad

Kolegij: Poduzetništvo

Jmbag: 0010220769

Email: habada.anita@gmail.com

Mentor: izv.prof.dr.sc. Julia Perić

Osijek, 2021.

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek

Faculty of Economics in Osijek

Undergraduate study Management

Anita Habada

**ENTREPRENEURSHIP EDUCATION IN THE FUNCTION OF
ENCOURAGING ENTREPRENEURSHIP AND
ENTREPRENEURIAL THINKING**

Finalpaper

Osijek, 2021.

**IZJAVA
O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI,
PRAVU PRIJENOSA INTELKTUALNOG VLASNIŠTVA,
SUGLASNOSTI ZA OBJAVU U INSTITUCIJSKIM REPOZITORIJIMA
I ISTOVJETNOSTI DIGITALNE I TISKANE VERZIJE RADA**

1. Kojom izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je završni (navesti vrstu rada: završni / diplomski / specijalistički / doktorski) rad isključivo rezultat osobnoga rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu. Potvrđujem poštivanje nepovredivosti autorstva te točno citiranje radova drugih autora i referiranje na njih.
2. Kojom izjavljujem da je Ekonomski fakultet u Osijeku, bez naknade u vremenski i teritorijalno neograničenom opsegu, nositelj svih prava intelektualnoga vlasništva u odnosu na navedeni rad pod licencom *Creative Commons Imenovanje – Nekomercijalno – Dijeli pod istim uvjetima 3.0 Hrvatska*.
3. Kojom izjavljujem da sam suglasan/suglasna da se trajno pohrani i objavi moj rad u institucijskom digitalnom repozitoriju Ekonomskoga fakulteta u Osijeku, repozitoriju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku te javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15).
4. Izjavljujem da sam autor/autorica predanog rada i da je sadržaj predane elektroničke datoteke u potpunosti istovjetan sa dovršenom tiskanom verzijom rada predanom u svrhu obrane istog.

Ime i prezime studenta/studentice: Anita Hrabec
JMBAG: 0010220769
OIB: 54459503560
e-mail za kontakt: hrabeca.anita@gmail.com
Naziv studija: Menadžment
Naslov rada: Važnost posjetničkog obrazovanja
Mentor/mentorica rada: izv. prof. dr. sc. Julija Perić

U Osijeku, 14.08.2019 godine

Potpis Hrabec A.

SAŽETAK

Poduzetništvo predstavlja znanstvenu disciplinu, a prve značajnije temelje za znanstveni pristup poduzetništvu dao je Schumpeter, koji je zagovarao kreativnu destrukciju i inovacije kao alat za stvaranje vrijednosti. Njegov pristup je pokretač misli kako su poduzetnici inovatori, koji „uništavaju“ postojeće stanje u svrhu stvaranja novih proizvoda i usluga koje će promijeniti svijet na bolje. U društvu se često javlja pretpostavka koja kaže da se poduzetnici rađaju, što se opovrgava brojnim istraživanjima. U konačnici, postojanje poduzetničkog obrazovanja i njegov učinak na razvoj poduzetničkog ponašanja i razmišljanja opovrgava ovaj mit. Poduzetničko obrazovanje treba rezultirati unaprjeđenjem vještina i smjera razmišljanja, što će se očitovati kroz pretvorbu kreativnosti u inovativne ideje, koje će poduzetničkim djelovanjem dobiti smisao. Poduzetničko obrazovanje moguće je provoditi putem formalnog, neformalnog i informalnog načina obrazovanja.

Poduzetničko obrazovanje je iskustveno učenje koje treba integrirati s ključnim ciljevima učenja u kurikulum kako bi se povećao angažman učenika. Poduzetništvo je način razmišljanja i ponašanja, a poduzetničko obrazovanje je različito od ostalih teoretskih oblika obrazovanja, jer zahtjeva praktičnu primjenu obrazovnog sadržaja, poput natjecanja u pisanju poslovnih planova, simulacije upravljanja poduzećem, razvoja proizvoda ili ispitivanja realne tržišne potražnje za proizvodom.

Rad donosi prikaz još uvijek neujednačenih definicija poduzetništva i poduzetničke terminologije, definiciju poduzetničkog obrazovanja i koncept kompetencija koje su predmet poduzetničkog obrazovanja. Praktični dio rada uspoređuje Hrvatsku, Sloveniju i Švedsku po pitanju poduzetničkog obrazovanja na razini osnovnih i srednjih škola.

Ključne riječi: Poduzetništvo, poduzetničko obrazovanje, poduzetničke kompetencije

ABSTRACT

Entrepreneurship is a scientific discipline, and the first significant foundations for a scientific approach to entrepreneurship were given by Schumpeter, who advocated creative destruction and innovation as a value creation tool. His approach is the driver of thinking that entrepreneurs are innovators, who "destroy" existing performance in order to create new products and services that will change the world for the better. In society, there is a common assumption that entrepreneurs are born, which has been refuted by numerous studies. Ultimately, the existence of entrepreneurship education and its effect on the development of entrepreneurial behavior and thinking refutes this myth. Entrepreneurial education should result in improving the skills and the way of thinking, which will be manifested through the transformation of creativity into innovative ideas. Entrepreneurial education can be implemented through formal, non-formal and informal education.

Entrepreneurial education is experiential learning that needs to be integrated with key learning objectives into the curriculum to increase student engagement. Entrepreneurship is a way of thinking and behaving, and entrepreneurship education is different from other theoretical forms of education because it requires the practical application of educational content, such as competing in writing business plans, business management simulations, product development or real market demand testing.

The paper gives an overview of the still uneven definitions of entrepreneurship and entrepreneurial terminology, the definition of entrepreneurship education and the concept of competences that are the subject of entrepreneurship education. The empirical part of the paper compares entrepreneurship education at primary and secondary level in Croatia, Slovenia and Sweden.

Keywords: *Entrepreneurship, entrepreneurship education, entrepreneurial competence*

Sadržaj:

1. Uvod	1
2. Metodologija rada.....	3
3. Pojmovno određenje poduzetnika i poduzetništva.....	4
3.1. Poduzetničke osobine, vještine i znanja	9
3.2. Poduzetnička karijera	10
4. Poduzetničko obrazovanje.....	12
4.1. Povijesni razvoj poduzetničkog obrazovanja	13
4.2. Ciljevi, svrha i koncept poduzetničkog obrazovanja	14
4.3. Strateški dokumenti Europske unije kao potpora razvoju poduzetničkog obrazovanja	15
4.4. Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje u Europskoj uniji.....	16
4.5. Akcijski plan za poduzetništvo do 2020.....	17
4.6. Korištenje EU fondova u obrazovanju za poduzetništvo	18
5. Poduzetničko obrazovanje u osnovnim i srednjim školama – usporedba Hrvatske, Slovenije i Švedske.....	20
5.1. Republika Hrvatska	21
5.2. Kraljevina Švedska.....	23
5.3. Republika Slovenija	25
6. Poduzetničko obrazovanje u funkciji poticanja poduzetništva i poduzetničkog promišljanja.....	27
7. Zaključak	29
Literatura.....	30
Popis slika	34

1. Uvod

Poduzetništvo predstavlja odliku ljudskog ponašanja od početka čovječanstva, odnosno osoba se može okarakterizirati kao poduzetna ili nepoduzetna. Poduzetnost predstavlja pozitivno ponašanje usmjereno prema uočavanju i iskorištavanju prilike za generiranje koristi. Razvojem paradigme poduzetništva, razvijaju se i obrazovni programi o poduzetništvu. Prvi takvi programi nastali su polovicom prošlog stoljeća u Americi. Poduzetništvo zahtjeva kombinaciju proaktivnosti i inovativnosti, u koju je ukalkuliran rizik. Cilj podučavanja za poduzetništvo je stvoriti poduzetnički *mindset* (način razmišljanja i ponašanja), u svrhu stvaranja novih poduzeća i podupiranja rasta i razvoja već postojećih poduzeća. Drugi cilj je omogućiti razvoj poduzetničkih vještina i kompetencija kroz različite poduzetničke i proaktivne aktivnosti onima koji ne žele nužno pokretati vlastiti poduzetnički pothvat. Na primjer, organizacija školskog izleta može poslužiti razvoju vještina poput: timskog rada, planiranja, preuzimanja rizika, financijskog planiranja i organizacije vremena, a to su sve vještine koje krasi gotovo sve uspješne poduzetnike. Treći je cilj poduzetničkog obrazovanja usmjeren ka informiranju šire javnosti (putem medija, seminara, kampanja) o poduzetništvu.

Završni rad počinje definicijom poduzetnika i poduzetništva, potom slijedi prikaz poduzetničkih osobina, vještina i znanja, na osnovu kojih se razvijaju programi poduzetničkih edukacija. Odluka o poduzetničkoj karijeri, između ostalog ovisi o percepciji poduzetnika u javnosti, te prilikama koje potencijalni poduzetnik uočava. Povrh toga, osoba se može odlučiti na poduzetništvo uslijed nužde, najčešće egzistencijalne prirode, jer ne može pronaći zaposlenje. Bez obzira koji je razlog pokretanja poslovnog pothvata poduzetničko obrazovanje može pomoći razvoju kompetencija koje će poduzetnicima pomoći da njihovi poduzetnički pothvati budu uspješni i održivi. Osim toga, poduzetničko obrazovanje omogućava razvoj poduzetnosti i proaktivnosti koju bi trebala poticati i razvijati svaka osoba. Završni rad se fokusira upravo na ovu tematiku – ciljeve, svrhu i koncept poduzetničkog obrazovanja.

U empirijskom dijelu rada prikazano je poduzetničko obrazovanje u Republici Hrvatskoj, a fokus se stavlja i na usporedbu hrvatskog poduzetničkog obrazovanja s poduzetničkim obrazovanjem u Sloveniji i Švedskoj. Slovenija je izabrana kao susjedna zemlja i kao, uz Hrvatsku, jedna od zavisnih zemalja Jugoslavije koje su imale isti obrazovni sustav. Švedska

je izabrana zbog svoje reputacije i uspješnog obrazovnog sustava čiji koncept nastoje implementirati zemlje širom svijeta.

U izradi empirijskog dijela rada koristit će se dokumenti Europske unije, odnosno njezinih tijela nadležnih za praćenje, evaluaciju i planiranje poduzetničkog obrazovanja. Završni rad obrađuje neke od strateških dokumenta Europske unije kao potpore razvoju poduzetničkog obrazovanja. Naglasak se stavlja na „Akcijski plan za poduzetništvo do 2020.“ te proučava ključne kompetencije za cjeloživotno učenje u Europskoj uniji, gdje je poduzetništvo i poduzetničko obrazovanje definirano kao jedna od 8 ključnih životnih kompetencija građana unije. Rad istražuje i donosi sažeti prikaz korištenja novca iz EU fondova, namijenjenog poduzetničkom obrazovanju, prilikom čega se komentira poduzetnost promatranih triju država članica u korištenju raspoloživih proračunskih sredstava. Rad završava zaključnim razmatranjem.

2. Metodologija rada

Područje završnog rada obuhvaća terminologiju poduzetništva, organizaciju pojmova i definicija, kronologiju prikaza definicija, generiranje zaključaka sublimiranjem definicija, citiranjem i parafraziranjem prethodnih istraživanja.

Završni rad u potpunosti počiva na sekundarnim izvorima podataka, a oni su:

- Znanstvene i stručne knjige.
- Znanstveni i stručni članci.
- Stručne publikacije.

Empirijski se dio rada temelji na rezultatima najvećeg međunarodnog istraživanja o poduzetništvu (Global Entrepreneurship Monitor – GEM) i organizacije Eurydice. U radu je korištena metoda deskriptivne statistike, kojom su prezentirani rezultati istraživanja o poduzetničkom obrazovanju u osnovnim i srednjim školama i metoda klasifikacije, kojom je opći pojam poduzetničkog obrazovanja klasificiran na posebne pojmove.

3. Pojmovno određenje poduzetnika i poduzetništva

Bull i Willard (1993) navode kako je više od 200 godina proučavanja poduzetništva pružilo mnoge definicije riječi "poduzetnik". Međutim, nije razvijena niti jedna teorija poduzetništva koja bi objasnila ili predvidjela kada se pojedinac, po bilo kojoj definiciji, pojavljuje u ulozi poduzetnika. Koncept temeljen na Schumpeterovoj teoriji, kod koje poduzetnik stvara vrijednost donošenjem nove kombinacije koja uzrokuje diskontinuitet utjelovljuju se u mnogim definicijama koje se nude u posljednjih 50 godina. Bull i Willard (1993) preporučuju usvajanje Schumpeterove definicije za akademske svrhe, te zaključuju kako su autori u području poduzetništva pomalo opsjednuti definiranjem riječi "Poduzetnik". Prihvatanje Schumpeterove definicije trebalo bi smanjiti pogrešno usmjeravanje napora i omogućiti istraživačima da se usredotoče na zadatak, tj. da objasne predviđanje pojave poduzetničkih događaja/ fenomena.

Prema Schumpeteru (1934, citirano kod Sharma i Chrisman, 2007) poduzetnik je osoba koja dovodi do novih kombinacija, koje mogu biti u obliku novih proizvoda, procesa, tržišta, organizacijskih oblika ili izvora opskrbe. Poduzetništvo je, dakle, proces izvođenja novih kombinacija. Hagedoorn (1996) navodi kako je, u velikom dijelu literature o Schumpeteru, vidljivo da se pozornost posvećuje ili njegovim ranim doprinosima, s obzirom na ulogu poduzetnika kao personifikaciju inovacija, ili na njegove kasnije doprinose, naglašavajući ulogu velikih tvrtki kao glavnih pokretača inovacija. Poduzetničke aktivnosti igraju aktivnu ulogu u razumijevanju dinamike inovacija kroz Schumpeterovu teoriju.

Prema Casson i Casson (2014) promocija poduzetništva bila je glavna značajka stvaranja ekonomske politike u posljednjih trideset godina. U SAD-u i Velikoj Britaniji promicanje poduzetništva bio je politički odgovor na opadanje brojnih velikih „nacionalnih prvaka“ 1970-ih u svjetlu uvozne konkurencije iz Japana i jugoistočne Azije. Kroz razvoj poduzetničke kulture, radnike koji su postali višak velikih poduzeća poticali su da umjesto toga pokrenu vlastite male tvrtke. Druge zapadne ekonomije usvojile su sličnu politiku 1980-ih. Navedeno sugerira kako je poduzetništvo relativno nova pojava, povezana s brzim rastom broja malih poduzeća od 1980-ih. Međutim, poduzetništvo je bilo važan čimbenik industrijske revolucije 1760.-1850. godine. Povjesničari su također zabilježili ulogu poduzetništva u rastu europskih imperija u doba visokog imperijalizma, 1870.-1914. godine, te u razvoju masovne proizvodnje i masovnog marketinga u SAD-u 1918.-1939. godine. Monarsi su također mogli djelovati kao poduzetnici kroz svoje pozicije vlasnika zemljišta i resursa, te kontrolu nad

trgovinom. U trinaestom stoljeću, na primjer, Edward I nije bio samo istaknuti ratnik, već i ugledni poduzetnik. Prodavao je povelje koje su odobrile tržišta bogatim anglo-normanskim aristokratima, koji su nastojali povećati vrijednost svojih posjeda osnivanjem trgovačkih gradova na strateškim mjestima. Trgovci su plaćali cestarinu za pravo na prodaju kako bi prodali svoju robu na tržištu. Ponekad su ti gradovi izgrađeni na temeljima ranijih naselja, ali su u nekim slučajevima građeni od nule. Kralj i aristokracija imali su koristi od takvih zaklada, aristokrat je primio dio prihoda ostvaren cestarinama dok je kralj dobivao novčanu najamninu od nove zaklade u zamjenu za odobravanje daljnjih pravnih povlastica.

Mitchelmore i Rowley (2010) navode kako su rani istraživači nastojali razumjeti poduzetnike nastojeći identificirati osobine i karakteristike poduzetnika. Istraživači su imali velike poteškoće u identificiranju takve skupine osobina i karakteristika, jer vrlo malo poduzetnika posjeduje sve osobine i karakteristike sadržane u literaturi koja definira tko je poduzetnik. Zbog takvih ograničenja, istraživanje poduzetništva usmjerava se na istraživanje kompetencija poduzetnika.

Casson i Casson (2014) sugeriraju da poduzetnik koji preuzme odgovornost vjerojatno ima ulogu vlasnika ili upravitelja tvrtke. Ova tvrdnja povezuje pogled ekonomista na funkciju poduzetnika kao donositelja prosudbe s popularnim pojmom poduzetnika kao osobe koja posjeduje ili kontrolira tvrtku. Praktično iskustvo sugerira da poduzetnik može biti plaćeni menadžer. Funkcije poduzetnika i uloge koje obavljaju određuju aspekte osobnosti koje pridonose poduzetništvu, što uključuje potragu za novostima, pozitivan stav prema promjenama, toleranciju rizika i spremnost na preuzimanje odgovornosti za odluke koje bi mogle loše proći. Osobine ličnosti moraju biti izvedene iz ponašanja poduzetnika izvan poslovne domene, kao i unutar nje. Osobnost se može procijeniti upitnikom ili izravnim promatranjem ponašanja. Osobnost je, po definiciji, specifična za pojedinca. Obično se pretpostavlja da odražava mješavinu genetskih karakteristika i utjecaja okruženja na osobu, uključujući ključna životna iskustva. Osobnost može biti više varijabilna u društvu nego između društava, jer u bilo kojem društvu varijacije osobnosti imaju tendenciju prosječnosti. U svakom trenutku, međutim, čini se da su neka društva sustavno poduzetnija od drugih. Na primjer, sugerirano je da je u devetnaestom stoljeću Britanija bila poduzetnija od Francuske, te da su u Velikoj Britaniji nekonformisti bili poduzetniji od anglikanaca ili rimokatolika.

Prema Brazeal i Herbert (1999) krajem prošlog stoljeća proučavanje poduzetništva još je bilo u povojima. Prepreke evolucijskom napretku u poduzetništvu uključuju neujednačen razvoj područja, nedostatak dosljednosti terminologije ili metode, te njegovu relativnu izolaciju od razvoja ključnih područja informiranja. Kako bi se izbjegla fragmentacija i povećala mogućnost sustavnog razvoja poduzetničke paradigme, predlaže se istraživanje njezinih parametara. Brazeal i Herbert (1999) smatraju kako prepreke evolucijskom napretku poduzetništva proizlaze iz neujednačenosti razvoja područja, nedostatka dosljednosti terminologije ili metode, te njegove relativne izolacije od razvoja ključnih područja informiranja.

Prema Hausmann i Heinze (2016) istraživanje poduzetništva je postalo ustaljena disciplina u posljednjih nekoliko desetljeća u tolikoj mjeri da su se pojavila neovisna, iako još uvijek relativno mlada, područja istraživanja koja istražuju poduzetništvo u posebnim sektorima. To uključuje, na primjer, poduzetništvo u kulturnim i kreativnim industrijama. Dok se u općoj teoriji poduzetništva većina istraživača slaže s jezgrom poduzetništva, istraživanje terminologije i razumijevanja poduzetništva u kulturnim i kreativnim industrijama još uvijek je u začetku.

Prema Verheul i sur. (2002) rasprava o odrednicama poduzetništva ne može se ograničiti na jednu disciplinu. Studije psihologije su se fokusirale na motive i karakterne osobine (potencijalnih) poduzetnika, sociološke studije usmjerene su na kolektivnu pozadinu poduzetnika, ekonomske studije su se fokusirale na utjecaj ekonomske klime, uključujući oskudicu i oportunitetne troškove i prinose, te tehnološki razvoj na poduzetničku aktivnost, a demografska perspektiva se uglavnom usredotočuje na utjecaj demografskog sastava poduzetništva. Odrednice poduzetništva također se mogu proučavati prema razinama. Može se napraviti razlika između mikro, srednjeg i makro stupanja poduzetništva. Predmeti istraživanja povezani s tim razinama analize, su individualni poduzetnik ili gospodarstvo, sektori industrije i nacionalno gospodarstvo. Studije na mikro razini usredotočene su na proces donošenja odluka od strane pojedinaca i motive ljudi da postanu samozaposleni. Potražnja za poduzetništvom predstavlja preduvjet za poduzetništvo. Može se promatrati iz perspektive potrošača i poduzeća. Unutar prve perspektive, važna je raznolikost potražnje potrošača, što je ta raznolikost veća, stvara se više prostora za (potencijalne) poduzetnike. U drugoj perspektivi, fokus je na industrijskoj strukturi (sektorska struktura, *outsourcing*, umrežavanje). Kao i na utjecaju tehnološkog razvoja i državne regulativa. Na strani ponude poduzetništvom dominiraju karakteristike stanovništva, tj. demografski sastav. Ključni

elementi su resursi i sposobnosti pojedinaca i njihovi stavovi prema poduzetništvu, odnosno preferencijama. Kulturno i institucionalno okruženje utječe na potražnu stranu poduzetništva. Pri proučavanju utjecaja različitih čimbenika na poduzetništvo važno je razlikovati stvarnu stopu poduzetništva koja proizlazi iz kratkoročne ravnoteže ponude i potražnje i dugoročnu ravnotežu određenu stanjem ekonomskog razvoja, tj. tehnologijom i tržišnom strukturom.

„Cilj suvremenog poduzetništva je stvaranje poduzetničkog društva, kojeg prije svega karakterizira znanje pojedinca o poduzetništvu te je orijentirano na individualnu inicijativu, kreativnost, inovacije i stvaralačku atmosferu.“ (Ivanković, Sudarić i Nedović, 2013:62)

Sve se više pažnje pridaje Start-up poduzećima, a njihovi vlasnici kao poduzetnici uživaju društveni ugled, jer su njihovi poslovni koncepti zasnovani na inovacijama. No, unatoč tome, statistika govori kako većina ovih poduzeća propadne kroz nekoliko godina, što stvara određene mitove o start-up poduzetništvu. Ožanić (2014) navodi sljedeće mitove o start-up poduzetnicima:

- Start-up poduzeća preuzimaju veliki rizik - ovaj mit najčešće nije točan, jer je u pravilu početni ulog relativno mali pa ni rizik nije velik. Osim toga, često rizik dijele s investitorima (znanci, rodbina).
- Start-up poduzeća temelje se na nekom revolucionarnom tehnološkom pronalasku - nije neophodno, nužno je da bude nešto drugo – drukčiji proizvod, usluga, pristup tržištu. Težište je na originalnoj ideji, brzini primjene, fleksibilnosti, prilagodbi, a ne na nekoj revolucionarnoj inovaciji ili tehnološkom pronalasku.
- Za uspjeh je nužno dugogodišnje iskustvo osnivača - iako iskustvo može jako dobro doći i pomoći u pokretanju i razvoju pothvata ono nije nužno jer su mladi ljudi možda skloniji upustiti se u nepoznato i imaju manju averziju prema riziku.
- Za uspjeh je nužan detaljan poslovni plan u samom početku - poslovni plan nužan je u razvoju tvrtke, ali u samom početku neophodan je samo osnovni koncept i smjer razvoja. Situacija se u početku stalno mijenja pa nije realno očekivati da će tvrtka moći pratiti detaljni poslovni plan. U sljedećoj fazi kada se traže investitori ili kredit važno je imati detaljni poslovni plan.
- U početku su nužna velika ulaganja – ni ovaj mit nije točan. Mnogi poduzetnicipočinju skromno, s malo novca i nakon toga traže investitore.

Lordkipanidze i sur. (2005) upozoravaju kako poduzetnici djeluju okruženi poduzetničkom klimom. Poduzetnička klima mora biti poticajna, tako što osigurava poticajnu kulturu i percepciju o poduzetništvu, odgovarajuću poduzetničku edukaciju i kvalitetu života. Pored toga, okruženje mora osigurati fizičku infrastrukturu, krovne strategije i poslovne politike, javnu sigurnost i uvjete za istraživanje i razvoj. Poduzetnik ima odgovornost u pronalasku potrebnog kapitala, osiguravanju standardizirane usluge i pronalasku radne snage.

Prema Ožanić (2014) poduzetništvo je vezano uz pet osnovnih pojmova, a oni su:

- Pokretanje novog posla.
- Razumno preuzimanje rizika.
- Inovativnost.
- Želja za stvaranjem.
- Upornost.

Poduzetnici u svom ponašanju često odražavaju sindrom Karla Maya¹, i ulaze u industrije čije specifičnosti ne poznaju, niti imaju znanja i vještine za bavljenje tim poslom. Kolika je važnost posjedovanja iskustva, znanja i vještina iz određene industrije, moguće je prepoznati u izjavi poznatog poduzetnika i investitora Warrena Buffetta, koji je rekao kako nikad ne ulaže u djelatnosti koje ne razumije. U sličnom smjeru idu Brodsky i Burlingham (2017) koji smatraju kakopostoje tri osnovna kriterija na osnovu kojih je moguće zaključiti koliko je pametno započeti poduzetnički pothvat:

- Važno je odabrati djelatnost i posao za koju postoji koncept, star stotinjak godina, koji se primjenjuje u poslovnom svijetu već dugi niz godina, jer je izrazito skupo educirati tržište o posve novom proizvodu ili usluzi.
- Odabir pomalo zastarjele djelatnosti u kojoj su se poduzeća pomalo ulijenila i ne oduševljavaju kupce svojim pristupom tržištu. Takva „uspavana“ djelatnost može biti idealna prilika za postizanje velikih rezultata uz uvođenje inkrementalnih inovacija, ne nužno samog proizvoda, već na primjer drugačijim distribucijskim kanalom, drugačijim pristupom oglašavanju ili uvođenjem novih tehnologija.

¹Karl May je pisao o Indijancima i Divljem zapadu, a da ih nikad nije vidio niti osjetio i doživio. U ovom kontekstu, spomenutim sindromom, pogođeni su ljudi, koji misle kako znaju sve o poduzetništvu i gospodarskim djelatnostima, iako nisu imali prethodno iskustvo u njima. Takvo ponašanje povećava rizik od propadanja, ako osoba postane poduzetnik, a takve osobe mogu utjecati zbunjujuće na ostale poduzetnike i potencijalne poduzetnike.

- Pronalaženje tržišne niše, koja će rezultirati velikom bruto maržom.

Navedeni kriteriji možda mogu biti obeshrabrujući za velike vizionare, ali za većinu poduzetnika su nit vodilja do lakšeg, ne nužno skromnijeg, poslovnog uspjeha. Cilj je većine poduzetnika stvaranje stabilnog poduzeća koje će njima i njihovim obiteljima osigurati ugodan život, a to je teško postići na temelju revolucionarne nove ideje.

Ključ razumijevanja poduzetnik i njihova ponašanja leži u osobinama, vještinama i znanjima, o kojim više slijedi u potonjem podnaslovu 3.1.

3.1. Poduzetničke osobine, vještine i znanja

„Najvažnija uloga poduzetničkoga obrazovanja je razvijanje poduzetničkih vještina, ponašanja i osobina koji će pojedincima osigurati snalaženje u uvjetima velike nesigurnosti i kompleksnosti uvjetovane pritiscima globalizacije na društvo, organizaciju i pojedinca.“ (Oberman Peterka i Alpeza, 2013:100)

Prema Sharma i Chrisman (2007) poduzetničko se ponašanje promatra kao ponašanje koje uspjeva kombinirati inovacije, preuzimanje rizika i proaktivnost. Prema Mitchelmore i Rowley (2010) poduzetničke kompetencije smatraju se važnima za poslovni rast i uspjeh. Kompetencije poduzetnika obično su povezane s željama za postizanjem zavidnih rezultata, odnosno ekonomskih koristi i poslovnog uspjeha. Poduzetničke kompetencije identificirane su kao specifična skupina znanja i vještina koja se često povezuje s razvojem malih i tek osnovanih tvrtki.

Mitchelmore i Rowley (2010) navode kako su tijekom posljednja tri desetljeća brojni autori razvili kategorije poduzetnika s različitim dimenzijama, pri čemu su identificirane različite vještine, znanja i iskustva, kao srž poduzetničkog uspjeha. Neki od čimbenika poduzetničkog uspjeha su:

- Osobno iskustvo – profesionalno iskustvo, poduzetničko iskustvo, iskustvo na poziciji zaposlenika.
- Socio-ekonomski čimbenici – obrazovanje, obiteljska pozadina, izvori financiranja, društveno odgovorno poslovanje.
- Sposobnost planiranja – financijska procjena, sposobnost delegiranja.

- Osobne kvalitete – vodstvo, integritet, etičnost, društvena odgovornost, inovativnost.
- Upravljanje vremenom te menadžerska komunikacija i interakcija.

Brodsky i Burlingham (2017) navode kako netko ako želi biti uspješan poduzetnik mora imati ili razviti vještine/umijeće pregovaranja. Osoba koja odluči postati poduzetnik svakodnevno će biti izložena situacijama koje zahtijevaju pregovaračke vještine. Poduzetnik mora pregovarati oko najma poslovnog prostora, zapošljavanja i napredovanja zaposlenika, prilikom ugovaranja narudžbi s dobavljačima i kupcima, pregovarati s članovima obitelji oko financija i slobodnog vremena. Pregovori su prije svega stvar kompromisa, odnosno svaka strana mora odustati od nečega kako bi i druga strana „izašla u susret“. No, pravilo broj jedan jeste slušati što druga strana govori, odnosno imati vještine aktivnog slušanja i asertivnog ponašanja, kao ključnih vještina u stjecanju koristi u pregovaračkom procesu. U pregovore se ulazi oko iste stvari, ali dionici pregovora često žele određenu stvar kupiti/ prodati pod potpuno različitim uvjetima. Jednoj strani koja ulazi u pregovore možda je najvažnije postići željenu cijenu, dok drugoj strani cijena možda i nije tolika bitna, već drugi uvjet prilikom sklapanja ugovora.

Mitchelmore i Rowley (2010) smatraju kako poduzetničke kompetencije proizlaze iz znanja, motiva, osobina, samopercepcije, društvene uloge i vještina proizašlih iz odrastanja i iskustava. Teorija kompetencija temelji se na proučavanju uspješnih vođa, analiziranju njihova ponašanja, stavova, vještina i ostalih mjerljivih aspekata. Vještine neophodne za uspješno poduzetništvo mogu uključivati kvalitetnu usmenu komunikaciju, interpersonalne vještine, prezentacijske vještine, pregovaračke vještine, vještine planiranja i istraživanja.

3.2. Poduzetnička karijera

„Karijera se može definirati kao odrednica individualnog profesionalnog razvoja, odnosno individualnih profesionalnih uspona i padova tijekom radnog vijeka. Objektivni aspekt promatranja karijere tradicionalno se vezuje za profesionalni razvoj i sustav napredovanja. Karijera, promatrana i sa subjektivnog i s objektivnog stajališta predstavlja međusobno povezan i sukcesivan slijed poslova, položaja i radnih iskustava zaposlenog tijekom radnog vijeka, koji prati promjene u njegovim mogućnostima i stavovima, njegovoj uspješnosti i njegovom iskustvu i ponašanju.“ (Štefica, 2012:268)

Patzelt i Shepherd (2011) navode kako su pozitivne emocije samozaposlenih vezane uz strast, uzbuđenje, sreću, zadovoljstvo. No, postoje istraživanja koja sugeriraju da samozaposleni mogu osjećati i negativne posljedice svoje poduzetničke karijere, poput stresa, straha od neuspjeha, usamljenosti, mentalnog napora i tuge.

Za razliku od karijere zaposlenika, poduzetnička karijera uključuje sljedeće čimbenike (Parasuraman i sur., 1996):

- Osobni rizik od neuspjeha.
- Veći stupanj osobne predanosti uspjehu poduzeća.
- Obavljanje više funkcija u poduzeću.
- Želja za postignućem.
- Uvođenje društvenih promjena.
- Veća autonomija.
- Veća fleksibilnost.

Prema Gorgievski i sur. (2018) poduzetništvo se odnosi na „novi ulazak“, odnosno stvaranje pothvata koji proizlaze iz profesionalnog izbora pojedinca, jer želi raditi za sebe kroz odabir poduzetničke karijere. U posljednje vrijeme, pokretanje poduzeća postaje atraktivno već tijekom studiranja, jer na taj način studenti privlače pažnju na sebe i smanjuju jaz između završetka studija i pronalaska posla. Na ovaj način, mladi ljudi ulaze na tržište rada kroz samozapošljavanje i generiraju radno iskustvo, koje im ostaje kao vrijedan element životopisa u slučaju propadanja poduzeća. Prije svega, studentsko poduzetništvo je fokusirano na stjecanje iskustva. Ljudi koji su otvoreni promjenama, naglašavaju neovisnost svog djelovanja, spremni su na nova iskustva, spremni su za poboljšanja i naglašavaju vlastite interese te će ih vjerojatno privući izbor poduzetničke karijere. Poduzetnička aktivnost omogućuje ostvarivanje tih vrijednosti kroz visoku ponudu razine autonomije i mogućnost vođenja drugih i dobivanja potencijalno visokih novčanih prinosa.

4. Poduzetničko obrazovanje

U ovom poglavlju definira se smisao poduzetničkog obrazovanja u kontekstu povijesti i današnjeg vremena te smisao, svrha i ciljevi koncepta poduzetničkog obrazovanja. Obzirom kako se Republika Hrvatska, ali i ostale dvije promatrane zemlje nalaze na području Europske unije, navode se i opisuju strateški dokumenti, usmjereni ka tematici poduzetničkog obrazovanja.

„Poduzetničko obrazovanje odnosi se na razvijanje vještina i načina razmišljanja kod učenika koje im omogućuje pretvaranje kreativnih zamisli u poduzetničko djelovanje. Ovo je ključna kompetencija za sve učenike kojom se potiče osobni razvoj, aktivno građanstvo, socijalna uključenost i zapošljivost. Relevantna je na svim razinama procesa cjeloživotnog učenja, u svim obrazovnim disciplinama i svim oblicima obrazovanja i osposobljavanja (formalno, neformalno i informalno) koji pridonose poduzetničkom duhu i djelovanju, sa ili bez komercijalne svrhe.“ (Eurydice: Poduzetničko obrazovanje u školama, 2016:21)

O'Connor (2010) uočava kako je sve veća tendencija vladinih politika za promicanjem poduzetništva u svrhu gospodarske koristi. Sukladno tome, vlade nastoje primijeniti obrazovanje o poduzetništvu kao sredstvo za poticanje povećanih razina gospodarske aktivnosti. Međutim, pokazalo se da je teško dokazati ekonomsku korist od poduzetničkog obrazovanja. Smatra se da je problem djelomično posljedica višestruke perspektive poduzetništva. Autor navodi kako neke studije izazivaju sumnje u pogledu učinkovitosti poduzetničkog obrazovanja za ekonomske ili pojedinačne ishode. Ono što proizlazi iz toga je nedostatak teoretski pouzdanog konceptualnog utemeljenja, koje će pomoći kreatorima politika i edukatorima da pronađu sadržaj programa unutar određenih ciljeva.

„Poduzetničko obrazovanje je područje rastućega interesa na sveučilištima, poslovnim i javnim školama širom svijeta. Najvažnija uloga poduzetničkoga obrazovanja je razvijanje poduzetničkih vještina, ponašanja i osobina, koji će pojedincima osigurati snalaženje u uvjetima velike nesigurnosti i kompleksnosti uvjetovane pritiscima globalizacije na društvo, organizaciju i pojedinca.“ (Oberman Peterka i Alpeza, 2013:93)

Do Paço i sur. (2013) smatraju kako je poduzetničko obrazovanje igralo važnu ulogu u promicanju poduzetničke namjere i poticanju razvoja poduzetništva kod stanovništva u cjelini. Stoga se može zaključiti kako obrazovanje i osposobljavanje mogu doprinijeti povećanju znanja i razvijanju psiholoških atributa i ponašanja povezanih s poduzetništvom. Obrazovanje osigurava pojedincima osjećaj neovisnosti, autonomije i samopouzdanja.

Također, ljude čini svjesnima alternativnih izbora karijere, te ih čini sposobnijima u uočavanju prilika. Obrazovanjem se postiže znanje koje pojedinci mogu iskoristiti za razvoj novih poslovnih prilika. Rauch i Hulsink (2015) smatraju kako uslijed inherentnih metodoloških slabosti u studijima poduzetničkog obrazovanja nema dovoljno dokaza o njihovoj učinkovitosti. Prilikom čega je važno odlučiti hoće li studijski program biti usmjeren ka učenju o poduzetništvu ili učenju za poduzetništvo. Sanchez (2013) navodi kako kreatori politika i ekonomisti smatraju kako je visoka razina poduzetništva u zemlji jamac gospodarskog rasta i inovacija. Akademska su istraživanja pokazala snažan odnos između poduzetničke aktivnosti i ekonomske izvedbe. Autor navodi kako se smatra da se visoka razina poduzetništva može postići kroz obrazovanje, posebno kroz poduzetničko obrazovanje.

„Poduzetnička edukacija je učenje (a) za poduzetništvo, (b) o poduzetništvu i (c) kroz poduzetništvo, pa stoga poduzetničko učenje treba smatrati i metodom, ali i sadržajem učenja i podučavanja.“ (Gibb, 2005, citirano kod Senegović, Čorić i Bautović, 2011:393)

Prema Lee i Wong (2006) svrha uspješnog obrazovanja za poduzetništvo je pronaći najučinkovitije načine upravljanja vještinama koje se mogu podučavati i identificirati usklađivanjem između učenika i tehnika podučavanja. Poučavanje poduzetništva je znanost i umjetnost, znanost poučava funkcionalnim vještinama potrebnim za pokretanje poslovanja, dok umjetnost donosi kreativne aspekte poduzetništva, koje je moguće naučiti. Fokus većine poduzetničkih programa leži u znanstvenoj dimenziji poduzetništva. Također je priznato kako obrazovanje o poduzetništvu pomaže u poticanju umjetničkog i kreativnog aspekta poduzetništva. Općenito govoreći, obrazovanje o poduzetništvu ima za cilj povećanje svijesti o poduzetništvu kao opciji za karijeru i poboljšanje razumijevanja procesa pokretanja i upravljanja novim poslovnim pothvatima.

4.1. Povijesni razvoj poduzetničkog obrazovanja

Murphy, Liao i Welsch (2006) navode kako je povijest konceptualnog razvoja o poduzetničkoj misli vrlo složena, razlozi leže u konvergenciji različitih vrsta izvora. Takve konvergencije sadrže kvantne ravnoteže koje su sklone promjenama.

„Kamen temeljac poduzetničkom obrazovanju postavio je 1938. godine profesor emeritus Shigeru Fuji sa Kobe Sveučilišta u Japanu koji je pokrenuo prvi obrazovni program iz poduzetništva. Ipak, početci razvoja poduzetničkog obrazovanja pronalaze se u Americi gdje

su šezdesetih godina prošlog stoljeća i oformljeni, a 1971. godine osnovan je prvi MBA studij na Univerzitetu Južne Kalifornije.“ (Ivanković, Sudarić i Nedović, 2013:63)

Do Paço i suradnici (2013) smatraju kako je obrazovanje o poduzetništvu, i u teoriji i u praksi, još uvijek je daleko od postizanja zadovoljavajuće razine. Prvi tečajevi poduzetništva potječu iz 40-ih godina prošlog stoljeća, a održavali su se u SAD-u. Od tada, obrazovanje o poduzetništvu uvode sve razvijenije zemlje u cilju poboljšanja razine poduzetništva u svojoj zemlji. Lee i Wong (2006) navode kako interes za poduzetničkim obrazovanjem raste krajem 50-ih i početkom 60-ih godina. S aspekta 2003. godine, Katz (2003) navodi kako je prošlo više od 50 godina otkako je Myles Mace predavao prvi tečaj poduzetništva u SAD-u. Tečaj je održan na harvardskoj poslovnoj školi u veljači 1947. godine, a na njemu je sudjelovalo 188 studenata. Tijekom 1994. godine, više od 120.000 američkih studenata pohađalo je poduzetničke tečajeve ili tečajeve za mala poduzeća, početkom 2000-ih, ta se brojka povećava za 50% u odnosu na 1994. godinu. Od prvog tečaja pa sve do danas, stvorena je infrastruktura od 2.200 tečajeva na više od 1.600 škola, 277 radnih mjesta predavača, 44 akademska časopisa na engleskom jeziku i preko 100 centara.

4.2. Ciljevi, svrha i koncept poduzetničkog obrazovanja

„Za poslove budućnosti potrebno imati drugačiju intelektualnu spremnost nego što su dosadašnje generacije navikle: kompetencije identificiranja problema, njihovog rješavanja i razmjena ideja su i okosnica poduzetničkog obrazovanja i mnogi se slažu da tradicionalno poslovno obrazovanje koje nude poslovne škole treba zamijeniti poduzetničkim, jer poduzetničko obrazovanje naglašava imaginaciju, kreativnost i preuzimanje rizika, a tradicionalne poslovne škole su više okrenute kvantitativnim tehnikama upravljanja i odlučivanja, na račun kreativnih vještina.“ (Oberman Peterka i Alpeza, 2013:17)

Hunjet i Kozina (2013) navodi kako su ciljevi poduzetničkog obrazovanja:

- Iskorištavanje poslovne prilike.
- Samozapošljavanje.
- Nastavak obiteljskog poslovanja.

Luketić (2016) smatra kako je poduzetničko obrazovanje sveprisutan i neizbježan obrazovni koncept u obrazovnim sustavima europskih zemalja. Stvaranje, razvoj i uspon ovog koncepta

usko su povezani sa suvremenim razvojnim trendovima europskih obrazovnih politika. Obrazovanje za poduzetništvo određuje društvene i odgojne vrijednosti poduzetništva i njegovog postavljanja u temelje preduvjeta za postizanje cjeloživotnog učenja. Poduzetništvo se u obrazovnom kontekstu često naziva područje paradoksa zbog predmeta poučavanja.

4.3. Strateški dokumenti Europske unije kao potpora razvoju poduzetničkog obrazovanja

„Na razini EU-a obrazovanje za poduzetništvo prepoznato je kao jedan od strateških ciljeva EU-a te se obrazovanje za poduzetništvo podupire u nizu strateških dokumenata i inicijativa. Države članice koriste različite modele financiranja obrazovanja za poduzetništvo koje se onda provodi različitim didaktičko metodološkim pristupima, a obrazovanje za poduzetništvo podupire se u zasebnim strateškim dokumentima ili kao dio širih (prije svega obrazovnih) strategija.“ (Milojević i Šimunković, 2017:361)

Neki od strateških dokumenata na razini EU, koji služe kao temelj za poticanje poduzetničkog obrazovanja, su:

- Akcijski plan za razvoj poduzetništva 2020: Ponovno buđenje poduzetničkog duha u Europi – cilj je poticati poduzetništvo na nacionalnoj i europskoj razini, kroz predložene mjere u dokumentu, ravnopravno potičući sve oblike poduzetništva.
- Promicanje poduzetništva mladih obrazovanjem i osposobljavanjem – dokumentom se naglašava važnost cjeloživotnog učenja i unapređenja poduzetničkih kompetencija i vještina.
- Jačanje izobrazbe za poduzetništvo i poduzetničke kompetencije u sklopu kurikuluma školskih i visokoškolskih ustanova te na sveučilištima i znanstvenim ustanovama – cilj je promovirati poduzetništvo i poduzetničke kompetencije.

„Europska unija definirala je poduzetničku kompetenciju jednom od osam temeljnih životnih kompetencija, koje pojedincima osiguravaju zapošljivost i konkurentnost. Pri definiranju ove kompetencije govori se o sposobnostima pojedinca da ideje pretvori u aktivnosti, sposobnostima upravljanja projektima i kompetencijama kreativnosti i inovativnosti. Na ovaj način, poduzetništvo se definira puno šire od onoga kako ga percipira većina ljudi u društvu, ono je puno više od pokretanja i vođenja vlastitog poduzeća. S obzirom na ovu definiciju

poduzetništva, poduzetničko obrazovanje je ono, koje osigurava razvoj navedenih kompetencija kod pojedinaca i nije samo usmjereno na osposobljavanje pojedinaca na pokretanje i vođenje poslovnog pothvata.“ (ObermanPeterka, Delić i Perić, 2016:23)

Do Paço i sur. (2013) smatraju kako je u Europskoj uniji većina država članica predana promicanju podučavanja poduzetništva u obrazovnim sustavima, kroz primjenu različitih obrazovnih programa osmišljenih kako bi doprinijeli poticanju poduzetničkih sposobnosti.

4.4. Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje u Europskoj uniji

Prema Agenciji za cjeloživotno učenje „koncept cjeloživotnog učenja podrazumijeva usustavljanje učenja u svim životnim razdobljima i u svim oblicima u kojima se ostvaruje (formalno, neformalno i informalno). Pojam cjeloživotno učenje često se zamjenjuje izrazom cjeloživotno obrazovanje, no važno je istaknuti da ta dva pojma nisu istoznačna. Obrazovanje obuhvaća samo organizirano učenje, a učenje je širi koncept koji uključuje i nenamjerno, neorganizirano i spontano stjecanje znanja te se može provoditi cijeli život.“ (Senegović, Ćorić i Bautović, 2011:396)

Prema preporuci Europske komisije iz 2006. godine, na razini Europske unije, definira se 8 ključnih kompetencija usmjerenih ka cjeloživotnom učenju, a one su:²

1. Komunikacija na materinjem jeziku.
2. Komunikacija na stranom jeziku.
3. Tehnološka, matematička i znanstvena kompetencija.
4. Digitalna kompetencija.
5. Učiti kako učiti.
6. Građanske i socijalne kompetencije.
7. Inicijativnost i poduzetništvo.
8. Sposobnosti izražavanja i kulturna svijest.

Ovaj okvir je prepoznat kao standard koji će svim građanima Europske unije omogućiti jednake šanse za uspješan radni život. Pri tome, Europska unija izjednačava poduzetništvo s drugim osnovnim kompetencijama definirajući poduzetništvo kao proaktivnog, inovativnog i odgovornog način razmišljanja i djelovanja u svim situacijama i kontekstima.

²„Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje“.

http://publications.europa.eu/resource/cellar/89e165de-b214-4013-81c6-c8a12e52330b.0019.02/DOC_1

4.5. Akcijski plan za poduzetništvo do 2020.

Europska komisija ističe kako je „Akcijski plan za poduzetništvo do 2020.“ osmišljen kako bi se u Europi stvorila nova radna mjesta, a to je moguće postići povećanjem broja poduzetnika. Ovim se planom željelo odgovoriti na izazove proizašle uslijed najteže gospodarske krize u posljednjih 50 godina. Navedeni plan oslobađa europski poduzetnički potencijal, kroz uklanjanje prepreka i napredak u kulturi poduzetništva. Cilj plana bio je olakšati stvaranje novih poduzeća i stvoriti poticajnije okruženje za postojeće poduzetnike, koji se nalaze u fazi rasta svog poslovanja. „Akcijski plan za poduzetništvo 2020.“ prepoznaje 3 područja na kojima su potrebne hitne intervencije, a ona su:

1. Poduzetničko obrazovanje i osposobljavanje, kao potporu u stvaranju i osnivanju poduzeća.
2. Otklanjanje administrativnih prepreka i osiguranje potpore poduzetnicima u svim fazama životnog ciklusa poduzeća.
3. Osvježavanje i osnaživanje kulture poduzetništva na području EU u svrhu stvaranja nove generacije europskih poduzetnika.

Rezolucija o akcijskom planu za poduzetništvo 2020. – Buđenje poduzetničkog duha u Europi, navodi da Europska komisija upravo poduzetnički duh i poduzetničko obrazovanje i osposobljavanje vidi kao razloge niskog gospodarskog rasta i visoke razine nezaposlenosti, što treba rezultirati odlučnijim mjerama za promoviranje poduzetništva, posebice među mladima. Navedeno je poziv komisiji i članicama unije da:

- Ojačaju svoje mjere podrške, savjetovanja i pomoći poduzećima i uspostave programe kojima će stariji poduzetnici biti stavljeni u funkciju mentora mladim poduzetnicima.
- Promiču osnivanje klastera, udruženja i poslovnih mreža, kako bi razvili konkurentsku prednost.
- Razvijaju Erasmus program za mlade poduzetnike, s ciljem 10.000 razmjena mladih poduzetnika.
- Ojačaju pružanje strukovnog obrazovanja i osposobljavanja diljem Europe.

Očekuje se da će iduća Komisija pokrenuti europsko partnerstvo u kojem će se države članice ocjenjivati prema napretku koji ostvaruju na temelju određenih kriterija, poput:

- Uključivanja poduzetničkog obrazovanja u nacionalne školske programe.
- Stupnja potpore iz Strukturalnog fonda za obrazovanje i osposobljavanje za poduzetništvo.
- Broja sudionika u poduzetničkim modulima unutar Programa jamstva za mlade ili u programima mobilnosti na nove poduzetnike.

Provedbu ovog plana, komisija je navela da će pratiti putem alata za upravljanje konkurentnošću, gospodarskom politikom i „Zakonom o malim poduzećima“. Rezultati implementacije ovog plana se tek trebaju vidjeti.

4.6. Korištenje EU fondova u obrazovanju za poduzetništvo

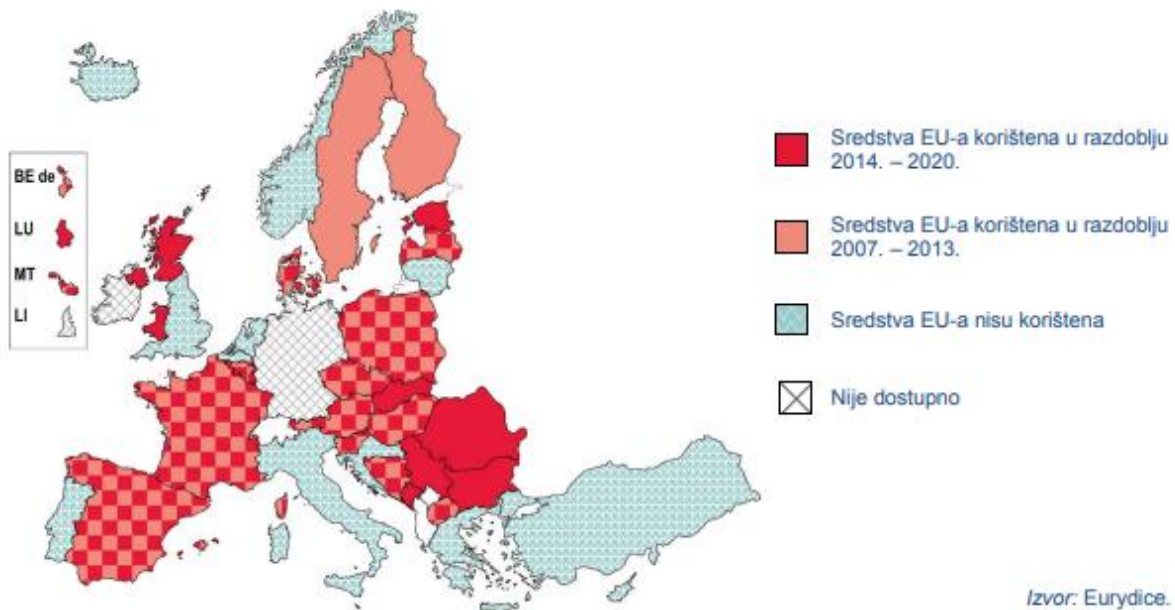
„Osim financiranja obrazovanja za poduzetništvo državnim proračunima, financiranje obrazovanja za poduzetništvo vrši se i preko EU fondova. U tim fondovima postoji cijeli niz centraliziranih i decentraliziranih programa namijenjenih financiranju obrazovnih projekata, između ostalog i projekata kojima se podupire razvoj poduzetničkih kompetencija. Centraliziranim programima u najvećem broju slučajeva upravlja direktno Europska komisija te ona određuje prioritete ulaganja.“ (Milojević i Šimunković, 2017:357)

EU fondova, obrazovanje za poduzetništvo, financiraju iz:

- ERASMUS+ i ostalim centraliziranim programima.
- Europskim socijalnim fondom.

Slika 1 pokazuje kako potonje promatrane zemlje koriste novac iz fondova europske unije u svrhu promicanja poduzetničkog obrazovanja. Iz priloženog je vidljivo, kako, u razdoblju 2007.-2013., Hrvatska nije koristila sredstva Europske unije, dok su ih Švedska i Slovenija koristile. Nadalje, u razdoblju 2014.-2020. niti Hrvatska niti Švedska nisu koristile sredstva Europske unije za spomenutu svrhu, dok je Slovenija nastavila pozitivan trend u korištenju Eu sredstava.

Slika 1. Upotreba EU sredstava u svrhu promicanja poduzetničkog obrazovanja u razdoblju 2014.-2020. i 2007.-2013.

Izvor: Eurydice: Poduzetničko obrazovanje u školama (2016:21).

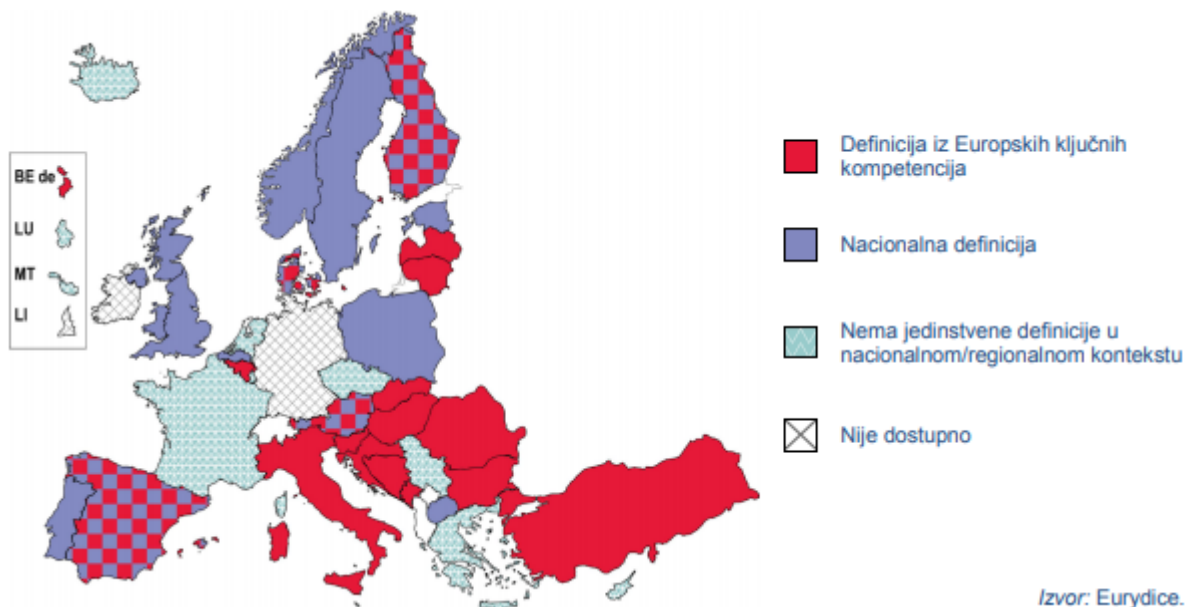
Milojević i Šimunković (2017) navode kako je Erasmus+ program Europske komisije, koji je usmjeren članicama i nečlanicama EU na području obrazovanja i osposobljavanja mladih u razdoblju od 2014. do 2020. godine. Dok, Europski socijalni fond predstavlja jedan od primarnih strukturnih instrumenata unije, koji državama članicama osigurava potporu za ulaganje u ljudske potencijale i osnaživanje konkurentnosti gospodarstva unije. Financiranjem ovih aktivnosti unaprjeđuju se vještine stanovništva, što pomaže u borbi protiv siromaštva te potiče socijalnu inkluziju.

5. Poduzetničko obrazovanje u osnovnim i srednjim školama – usporedba Hrvatske, Slovenije i Švedske

„Iskustva europskih zemalja u obrazovanju za poduzetnost pokazuju da se i u obrazovnoj praksi razvijaju i primjenjuju modeli koji se zasnivaju na širem razumijevanju pojma poduzetništva, tj. modeli koji ovisno o dobi djeteta, pored stjecanja znanja i vještina potrebnih za pokretanje poslova i samozapošljavanje, impliciraju i razvoj osobina ličnosti učenika koji se nalaze u osnovi poduzetničkih stavova i ponašanja.“ (Baranović, Štibrić i Domović, 2007:343)

Na slici 2 vidljivo kako ne postoji standardiziranost definicije o poduzetničkom obrazovanju unutar Europske unije, također se može uočiti kako ne postoji standardiziranost definicija među promatranim zemljama (Hrvatskom, Švedskom i Slovenijom). Naime, Hrvatska i Slovenija primjenjuju definiciju, koja je pružena u Europskim ključnim kompetencijama, dok Švedska definiciju kombinira s navedenim izvorom i nacionalnom definicijom.

Slika 2. Primjena definicije poduzetničkog obrazovanja

Izvor: Eurydice: Poduzetničko obrazovanje u školama (2016:22).

Eurydice (2016) navodi kako se poduzetničko obrazovanje prenosi kroz obvezne predmete u 18 država, odnosno regija unutar EU. Dok, 5 država, odnosno regija nema poveznica s poduzetničkim obrazovanjem na ovaj način. Od europskih je država traženo da ostvare ishode učenja iz sljedećih kategorija:

- Poduzetničko znanje – procjena prilika, uloga poduzetnika i poduzetnička karijera.
- Poduzetničke vještine – kreativnost, timski rad, upravljanje resursima i rizikom, financijska pismenost i sposobnost planiranja.
- Poduzetnički stavovi – inicijativnost i samopouzdanje.

Gibb (1999, citirano kod Oberman Peterka, Perić i Delić, 2016) ističe kako je osnovna svrha poduzetničkog obrazovanja u učenju, naučiti razumjeti poduzetništvo, naučiti biti poduzetan i naučiti biti poduzetnik. Razumjeti poduzetništvo može ona osoba koja zna što poduzetnici rade, što je poduzetništvo, koja je svrha i smisao poduzetnika i poduzetništva. Naučiti se poduzetnosti, znači kako osoba preuzima odgovornost za sve što joj se dešava u životu, počevši od privatnog života pa sve do izazova u karijeri. Vrhunac učenja poduzetničkog obrazovanja se ostvaruje u učenju kako biti poduzetnik. U ovoj fazi osoba spoznaje može li biti poduzetnik i kako će to postati.

Može se zaključiti kako se poduzetničkim obrazovanjem želi potaknuti razvoj kompetencija i poduzetničkog načina razmišljanja kod učenika osnovnih i srednjih škola. Cilj je poduzetničkog obrazovanja motivirati i osnažiti učenike na kreativno razmišljanje te ih potaknuti na poduzetničke aktivnosti. Smisao poduzetničkog obrazovanja leži u buđenju poduzetničkog duha učenika, koji bi trebao oblikovati budućnost Europe. U nastavku slijedi prikaz poduzetničkog obrazovanja, koji se provodi na tri promatrane članice Europske unije.

5.1. Republika Hrvatska

Na primjeru Republike Hrvatske može se uočiti kako se kurikularni pristup poduzetničkom obrazovanju za primarno obrazovanje, ne spominje u službenim dokumentima. Slična je situacija i sa pristupom poduzetničkom obrazovanju za niže sekundarno obrazovanje, prema Eurydice (2016), pokazuje kako nema njegovog eksplicitnog spominjanja u službenim dokumentima.

Kurikularni pristup poduzetničkom obrazovanju za opće više sekundarno³obrazovanje, prema Eurydice (2016), pokazuje kako nema njegovog eksplicitnog spominjanja u službenim dokumentima. Kurikularni pristup poduzetničkom obrazovanju za početno strukovno obrazovanje i osposobljavanje koje se provodi u školama, prema Eurydice (2016), pokazuje kako nema njegovog eksplicitnog spominjanja u službenim dokumentima.

Govoreći o procjeni ishoda učenja povezanih s poduzetničkim obrazovanjem, Eurydice (2016) zaključuje kako u Hrvatskoj nema jasnih ishoda učenja za poduzetničko obrazovanje.

Eurydice (2016) zaključuje kako nema uključivanja vanjskih dionika u početno obrazovanje nastavnika u primarnom i sekundarnom obrazovanju, prema preporukama i smjernicama središnje razine u Hrvatskoj.

Slika 3 ukazuje kako je Republika Hrvatska značajno ispod prosjeka Europske unije po pitanju osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja na području poduzetništva. Hrvatska je ostvarila lagani pad ocjene u 2017. godini u odnosu na 2016. godinu, a u 2018. godini se vraća približnoj vrijednosti iz 2016. godine. Kroz sve tri promatrane godine, Nizozemska je ostvarila najbolju ocjenu na području poduzetničkog obrazovanja u osnovnim i srednjim školama. Dok su najlošije ocijenjene Mađarska (2016), Poljska (2017) i Hrvatska (2018). Svrstavanje Hrvatske, kao najlošije članice EU po poduzetničkom obrazovanju u osnovnim i srednjim školama, predstavlja značajnu poruku nadležnim institucijama, koje odlučuju o kurikulumu. Singer i sur. (2019) u Global Entrepreneurship Monitor (GEM)⁴ izvješću navode kako se Hrvatska mora upoznati s praksom najboljih zemalja unije po pitanju poduzetničkog obrazovanja, kako bi implementirala naučeno u svoj osnovnoškolski i srednjoškolski obrazovni sustav.

³Hrvatski Nacionalni okvirni kurikulum (NOK), koji je do sad bio u primjeni, ističe kako poduzetničko obrazovanje treba uključiti u kurikulume od ISCED 0 do ISCED 3 razine, kroz međupredmetne teme.

⁴Global Entrepreneurship Monitor – GEM. Najveće globalno istraživanje o poduzetništvu, pokrenuto 1999. godine. Republika Hrvatska u kontinuitetu sudjeluje u ovom istraživanju od 2002. godine. Završnim se radom prezentiraju dijelovi izvješća iz 2016., 2017. i 2018. godine

Slika 3. Usporedba osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja - EU i Hrvatska

Godina	Hrvatska	EU	Najbolji		Najlošiji	
2016.	2,47	3,19	5,41	Nizozemska	2,16	Mađarska
2017.	2,39	3,34	5,59	Nizozemska	2,26	Poljska
2018.	2,45	3,26	5,40	Nizozemska	2,45	Hrvatska

Izvor: GEM, 2019.istraživanja.

Određeni pomaci mogu se vidjeti u novoj kurikularnoj reformi, koja daje veći značajan poduzetničkom obrazovanju u osnovnim i srednjim školama. Prema Odluci iz Narodnih novina (NN 7/2019-157) donesen je kurikulum za „međupredmetnu temu poduzetništvo za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj“, koji stupa na snagu 14.01.2019. godine, odnosno kreće u primjenu tijekom školske godine 2019./2020. Povod uvođenju poduzetništva kao međupredmetne teme jeste „razvijanje poduzetničkoga načina promišljanja i djelovanja u svakodnevnome životu i radu, stjecanje radnih navika i razvoj osobina poduzetne osobe (odgovornost, samostalnost, marljivost, inicijativnost, kreativnost, inovativnost, sposobnost donošenja odluka, samopouzdanje, odlučnost u djelovanju, spremnost na razuman rizik i upravljanje rizikom, mobilnost, fleksibilnost i dr.) koja je tako osposobljena za prepoznavanje prilika i mogućnosti za samoaktualizaciju.“

Kao domene kurikuluma navode se:

- Poduzetničko promišljanje;
- Poduzetničko djelovanje;
- Financijska i ekonomska pismenost.

Odlukom se navodi kako će međupredmetnu temu poduzetništvo poučavati svi učitelji, kroz projektni rad tijekom predmetne nastave i sata razrednika. Pored toga, planira se učenike upoznati sa institucijama, gospodarskim subjektima i poduzetnicima, kako bi bili bliži praksi poduzetništva.

5.2. Kraljevina Švedska

Eurydice (2016) navodi kako Švedska ima odvojenu strategiju poduzetničkog obrazovanja koja se zove „Strategija za poduzetništvo u području obrazovanja“, a dodijeljena sredstva za

provedbu strategije iznose 33,5 milijuna švedskih kruna. Od čega je 29,5 milijuna švedskih kruna usmjereno na početno strukovno obrazovanje u školama i ISCED⁵1-3⁶, dok 4 milijuna švedskih kruna odlazi na obrazovane razine ISCED 5-8. ISCED 5-8, za poduzetničko obrazovanje, financira se iz zasebnog proračuna državne institucije. Švedska ima izdvojenu strategiju poduzetničkog obrazovanja, unutar koje postoji 6 ciljeva usmjerenih na poduzetničko obrazovanje u izdvojenom predmetu, kojim se determiniraju poslovno usmjereni ciljevi i vještine. Skup poduzetničkih vještina podrazumijeva sposobnost konvertiranja ideje u poslovnu priliku, pokretanje poslovnog pothvata i simulaciju vođenja poduzeća.

Kurikularni pristup poduzetničkom obrazovanju za primarno obrazovanje, prema Eurydice (2016), pokazuje kako se poduzetničkom obrazovanju pristupa međupredmetno. Kurikularni pristup poduzetničkom obrazovanju za niže sekundarno obrazovanje, prema Eurydice (2016), pokazuje kako se poduzetničkom obrazovanju, također, pristupa međupredmetno.

Kurikularni pristup poduzetničkom obrazovanju za opće više sekundarno obrazovanje, prema Eurydice (2016), pokazuje kako se poduzetničkom obrazovanju pristupa kroz sva tri pristupa, što uključuje:

- Međupredmetni pristup.
- Pristup obavezan za sve (kao zaseban predmet ili integrirano u druge predmete)
- Izborni pristup (kao zaseban predmet ili integrirano u druge predmete).

Kurikularni pristup poduzetničkom obrazovanju za početno strukovno obrazovanje i osposobljavanje koje se provodi u školama, prema Eurydice (2016), pokazuje kako se poduzetničkom obrazovanju pristupa kroz sva tri pristupa.

Govoreći o procjeni ishoda učenja povezanih s poduzetničkim obrazovanjem, Eurydice (2016) zaključuje kako u Švedskoj ova procjena podilazi autonomiji nastavnika/ škole.

⁵International Standard Classification of Education UNESCO.

⁶ISCED 0 – predškolsko obrazovanje.

ISCED 1 – primarno obrazovanje.

ISCED 2 – niže sekundarno obrazovanje

ISCED 3 – više sekundarno obrazovanje.

ISCED 5-8 – stručni studij (u trajanju kraćem od tri godine), preddiplomski studij, diplomski studij, doktorski studij ili ekvivalentni obrazovni programi.

Eurydice (2016) zaključuje kako nema uključivanja vanjskih dionika u početno obrazovanje nastavnika u primarnom i sekundarnom obrazovanju, prema preporukama i smjernicama središnje razine u Švedskoj.

Prema rezultatima GEM istraživanja za Švedsku, poduzetničko obrazovanje u osnovnim i srednjim školama dobiva ocjenu 3,93 (Bosma i Kelley, 2019).

5.3. Republika Slovenija

Eurydice (2016) navodi kako je poduzetničko obrazovanje utkano u slovenski operativni program „Provedba kohezijske politike EU“ tijekom razdoblja 2014.-2020. Pored toga, Slovenija odabire provoditi cilj „3“ unutar prioritetnog područja „Znanje, vještine i cjeloživotno učenje za poboljšanje zapošljivosti“, a cilj se odnosi na „Promicanje fleksibilnih smjerova i podrške karijernoj orijentaciji za mlade školske dobi na svim razinama obrazovnog sustava“. Tijekom razdoblja 2007.-2013. slovenski Nacionalni institut za strukovno obrazovanje i osposobljavanje proveo je projekt „Vrata otvaram sam“, financiran uz pomoć ESF fonda. Ovim je projektom uspostavljena interakcija između poduzetnika, učenika i učitelja, prilikom čega su učenici mogli isprobati svoje ideje u stvarnom poslovnom okruženju i poboljšali svoje radne vještine. Učenici u Sloveniji uče skicirati, planirati, kreirati i isprobavati te predlagati poboljšanja, na primarnoj razini obrazovanja.

Kurikularni pristup poduzetničkom obrazovanju za primarno obrazovanje, prema Eurydice (2016), pokazuje kako se poduzetničkom obrazovanju pristupa kroz sva tri pristupa⁷. Kurikularni pristup poduzetničkom obrazovanju za niže sekundarno obrazovanje, prema Eurydice (2016), pokazuje kako se poduzetničkom obrazovanju također pristupa kroz sva tri pristupa. Kurikularni pristup poduzetničkom obrazovanju za opće više sekundarno obrazovanje, prema Eurydice (2016), pokazuje kako se poduzetničkom obrazovanju pristupa kroz sva tri pristupa.

Kurikularni pristup poduzetničkom obrazovanju za početno strukovno obrazovanje i osposobljavanje koje se provodi u školama, prema Eurydice (2016), pokazuje kako se poduzetničkom obrazovanju pristupa kroz sva tri pristupa.

⁷Međupredmetni pristup; Pristup obavezan za sve (kao zaseban predmet ili integrirano u druge predmete); Izborni pristup (kao zaseban predmet ili integrirano u druge predmete).

Govoreći o procjeni ishoda učenja povezanih s poduzetničkim obrazovanjem, Eurydice (2016) zaključuje kako se u Sloveniji neki ishodi učenja povezani s poduzetničkim obrazovanjem procjenjuju kao dio procjene pojedinog predmeta. Eurydice (2016) zaključuje kako nema uključivanja vanjskih dionika u početno obrazovanje nastavnika u primarnom i sekundarnom obrazovanju, prema preporukama i smjernicama središnje razine u Sloveniji.

Prema rezultatima GEM istraživanja za Švedsku, poduzetničko obrazovanje u osnovnim i srednjim školama dobiva ocjenu 3,12 (Bosma i Kelley, 2019).

6. Poduzetničko obrazovanje u funkciji poticanja poduzetništva i poduzetničkog promišljanja

Važnost poduzetništva u sadašnjem vremenu sve više dolazi do izražaja, jer se o poduzetništvu govori na svim razinama. Može se zaključiti kako je svrha poticanja poduzetništva, kroz poduzetničko obrazovanje, postizanje odgovarajuće razine poduzetnosti pojedinca u okruženju u kojem živi, radi i društveno djeluje. Svaka organizacija je onoliko poduzetna, koliko su poduzetni njezini zaposlenici, a upravo njihov sinergijski učinak stvara poduzetnu organizaciju. Pozitivni pomaci u području poduzetništva i poduzetničkog obrazovanja rezultat su uloženog napora različitih organizacija da unaprijede znanja, vještina, ponašanja i poduzetničko iskustvo sve većeg broja ljudi. Pozitivni pomaci su vidljivi u strukturi samozapošljavanja, jer poduzetnički obrazovane osobe vode uspješnija poduzeća te imaju manju stopu neuspjeha, prema rezultatima GEM istraživanja. Uz pomoć ovih kompetencija stvaraju se proaktivni, inovativni i odgovorni pojedinci, koji čine pozitivne promjene na osobnoj, organizacijskoj i društvenoj razini, a koje utječu i na njihove obitelji, radne kolege, organizaciju, lokalnu zajednicu i u konačnici državu u kojoj žive.

Promatranje poduzetnosti na razini Europske unije postaje sve važnije te je pretpostavka, na osnovu dosada istraženog, kako će naglasak na poduzetništvu, a samim time i poduzetničkom obrazovanju biti još veći u narednih desetak godina. U tom smjeru mora ići i Republika Hrvatska, čije poduzetničko obrazovanje u školama iznimno zaostaje za promatranim zemljama, Slovenijom i Švedskom. Prilikom usporedbe zastupljenosti poduzetničkog obrazovanja u školama, može se zaključiti kako Slovenija prednjači u odnosu na ostale dvije promatrane zemlje. Slovenija se značajno aktivirala po pitanju poduzetničkog obrazovanja u školama i uvela ga kroz čitavo školsko obrazovanje slovenskih učenika, koristeći sva tri pristupa u poučavanju, na većini obrazovnih razina.

Prema rezultatima GEM istraživanja poduzetničko obrazovanje u osnovnim i srednjim škola, Republike Hrvatske, u 2016. godini je ocijenjeno sa 2,47, što je znatno manje od prosjeka Europske unije, čija je ocjena iznosila 3,19. U 2017. godini ocjena se snižava na 2,39, dok prosječna ocjena na razini unije raste na 3,34. Iako u 2018. godini dolazi do blagog porasta ocjene poduzetničkog obrazovanja na 2,45, to nije dovoljno, jer upravo ta ocjena Republici Hrvatskoj osigurava zadnje mjesto po pitanju poduzetničkog obrazovanja u osnovnim i srednjim školama na razini europske unije. Na primjer, najbolje ocijenjena zemlja u 2018. godini po pitanju ove vrste i razine obrazovanja je Nizozemska s ocjenom 5,40. Naime,

Nizozemska predstavlja zemlju članicu koja u kontinuitetu (2016.-2018.) ostvaruje najbolju ocjenu u provedbi poduzetničkog obrazovanja u osnovnim i srednjim školama. U usporedbi poduzetničkog obrazovanja u osnovnim i srednjim školama sa Slovenijom i Švedskom, Hrvatska je također lošija. U 2018. godini Slovenija zaslužuje ocjenu 3,12, a Švedska 3,93⁸.

Može se zaključiti kako poduzetničko obrazovanje treba biti temeljeno na uspješnim poduzetničkim uzorima. Izloženost uspješnim poduzetničkim modelima, u obrazovnim programima za poduzetništvo, predstavlja značajan faktor za dobivanje povjerenja učenika i njihove sposobnosti pokretanja posla i poboljšanja vlastitog stava prema poduzetništvu. Također je moguće izvesti zaključak kako je svrha poduzetničkog obrazovanja pobuditi poduzetnički način razmišljanja i djelovanja kod učenika u periodu nakon osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja. Pri tome valja naglasiti kako poduzetničko razmišljanje i djelovanje nisu jedinstvena kompetencija te zahtijevaju kombiniranje ključnih sposobnosti, poput inicijativnosti, kreativnosti, liderstva, preuzimanja rizika, preuzimanja odgovornosti i dr.

⁸GEM, 2018.

7. Zaključak

Može se zaključiti kako poduzetništvo predstavlja podcijenjenu znanstvenu disciplinu, ponajviše zbog toga, što većina autora ističe kako još uvijek ne postoji opće prihvaćena definicija poduzetništva. Mnogi autori prave razliku između znanstvenog i praktičnog pristupa izučavanju poduzetništva, odnosno dijele se na one koji svoju karijeru posvećuju učenju „o“ poduzetništvu ili učenju „za“ poduzetništvo. Kao i ostale znanstvene discipline, poduzetništvo je nastalo iz prakse, na temelju koje su uočene zakonitosti i pravila, po kojima ova disciplina djeluje. U shvaćanju poduzetništva, najvažnije je shvatiti poduzetnika, kao protagonista poduzetničkih inicijativa, kojima se poduzetništvo odvija. Proučavanje znanja, vještina, ponašanja i iskustva, pomaže u predikciji bavljenja poduzetništvom neke osobe i vjerojatnosti da će ta osoba biti uspješan poduzetnik. Istraživanja su pokazala kako obrazovanije osobe, posebice ukoliko su poduzetnički obrazovane, ostvaruju veće uspjehe u ovoj karijeri i imaju manju stopu mortaliteta poduzeća.

Hrvatska se trenutno nalazi u procesu provedbe kurikularne reforme, koja će, tek nakon nekoliko godina, prilikom izrade studija o učinkovitosti reforme, pokazati koliko se poboljšao pristup poduzetničkom obrazovanju. Do tada se Hrvatska nalazi među zemljama unije, čije poduzetničko obrazovanje u školama predstavlja zanemareno područje, koje učenici mogu iskusiti tek po prelasku u status studenta ili putem neformalnih i informalnih edukacija i tečajeva.

Literatura

1. Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Dostupno na: <http://www.asoo.hr/>, pristupljeno 02.07.2019.
2. Baranović, B., Štibrić, M., Domović, V. (2007). Obrazovanje za poduzetnost: perspektiva osnovnoškolskih učitelja i nastavnika. *Sociologija i prostor*, 45(3-4), 339-360.
3. Bosma, N., Kelley, D. (2019). Global Entrepreneurship Monitor 2018/2019 Global Report. Dostupno na: http://www.keepsakeautomation.com/wp-content/uploads/2019/02/GEM-global-report-18_19.pdf, pristupljeno 09.09.2019.
4. Brazeal, D. V., Herbert, T. T. (1999). The genesis of entrepreneurship. *Entrepreneurship theory and practice*, 23(3), 29-46.
5. Brodsky, N., Burlingham, B. (2017). Poseban talent: kako uspješno odgovoriti na izazove poduzetništva. Naklada Ljevak.
6. Bull, I., Willard, G. E. (1993). Towards a theory of entrepreneurship. *Journal of business venturing*, 8(3), 183-195.
7. Casson, M., Casson, C. (2014). The history of entrepreneurship: Medieval origins of a modern phenomenon. *Business history*, 56(8), 1223-1242.
8. Do Paço, A., Ferreira, J. M., Raposo, M., Rodrigues, R. G., Dinis, A. (2015). Entrepreneurial intentions: is education enough?. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 11(1), 57-75.
9. ESF: Definicije zajedničkih ESF pokazatelja (2015). Dostupno na: http://www.esf.hr/wordpress/wp-content/uploads/2015/02/Prilog-3_Definicije-zajedni%C4%8Dkih-pokazatelja-IZM-i-ESF.pdf, pristupljeno 02.07.2019.
10. Europska komisija (2006). Ključne kompetencije za cjeloživotno učenje. Dostupno na: http://publications.europa.eu/resource/ellar/89e165de-b214-4013-81c6-c8a12e52330b.0019.02/DOC_1, pristupljeno 03.07.2019.
11. European Commission: The Entrepreneurship 2020 Action Plan. Dostupno na: https://ec.europa.eu/growth/smes/promoting-entrepreneurship/action-plan_en, pristupljeno 03.07.2019.
12. Eurydice: Poduzetničko obrazovanje u školama (2016). Dostupno na: <file:///C:/Users/User/Desktop/Va%C5%BEnost%20poduzetni%C4%8Dkog%20obrazovanja/Poduzetni%C4%8Dko%20obrazovanje%20u%20%C5%A1kolama%20u%20Europi.pdf>, pristupljeno 02.07.2019.

13. Gorgievski, M. J., Stephan, U., Laguna, M., Moriano, J. A. (2018). Predicting entrepreneurial career intentions: Values and the theory of planned behavior. *Journal of career assessment*, 26(3), 457-475.
14. Hagedoorn, J. (1996). Innovation and entrepreneurship: Schumpeter revisited. *Industrial and corporate change*, 5(3), 883-896.
15. Hausmann, A., Heinze, A. (2016). Entrepreneurship in the cultural and creative industries: insights from an emergentfield. *Artivate*, 5(2), 7-22.
16. Hunjet, A., Kozina, G. (2013). Poduzetničko obrazovanje temeljeno na društvenoj odgovornosti. *Učenje za poduzetništvo*, 3(1), 61-82.
17. Ivanković, D., Sudarić, Ž., Nedović, M. (2013). Poduzetničko obrazovanje kao preduvjet razvoja uspješnog poduzetničkog društva – slučaj Hrvatske. Ključne kompetencije u obrazovanju odraslih, 61.
18. Katz, J. A. (2003). The chronology and intellectual trajectory of American entrepreneurship education: 1876–1999. *Journal of business venturing*, 18(2), 283-300.
19. Lee, L., Wong, P. K. (2006). Entrepreneurship education—A compendium of related issues. In *The lifecycle of entrepreneurial ventures* (pp. 79-105). Springer, Boston, MA
20. Lordkipanidze, M., Brezet, H., Backman, M. (2005). The entrepreneurship factor in sustainable tourism development. *Journal of cleaner production*, 13(8), 787-798.
21. Luketić, D. (2016). Education for Entrepreneurship at the Crossroads of Neoliberal and Emancipatory Pedagogy. *Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*, 18(2), 543-581.
22. Milojević, D., Šimunković, M. (2017). Korištenje EU fondova u obrazovanju za poduzetništvo: primjeri dobre prakse i perspektiva do 2020. godine. *Obrazovanje za poduzetništvo-E4E: znanstveno stručni časopis o obrazovanju za poduzetništvo*, 7(1), 353-364.
23. Mitchelmore, S., Rowley, J. (2010). Entrepreneurial competencies: a literature review and development agenda. *International journal of entrepreneurial Behavior & Research*.
24. Murphy, P. J., Liao, J., Welsch, H. P. (2006). A conceptual history of entrepreneurial thought. *Journal of management history*.
25. Narodne novine - NN 7/2019-157 (2019). Odluka o donošenju kurikuluma za međupredmetnu temu Poduzetništvo za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj.

Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_157.html, pristupljeno 09.09.2019.

26. Sánchez, J. C. (2013). The impact of an entrepreneurship education program on entrepreneurial competencies and intention. *Journal of small business management*, 51(3), 447-465.
27. Senegović, I., Ćorić, G., Bautović, M. (2011). Podučavanje poduzetništva–kako učiti od drugih na primjerima dobrih praksi programa za razvoj obiteljskog poduzetništva. *Učenje za poduzetništvo*, 1(1), 391-403.
28. Sharma, P., Chrisman, S. J. J. (2007). Toward a reconciliation of the definitional issues in the field of corporate entrepreneurship. In *Entrepreneurship* (pp. 83-103). Springer, Berlin, Heidelberg.
29. Singer, S., Šarlija, N., Pfeifer, S., Oberman Peterka, S. (2019) "Što čini Hrvatsku (ne) poduzetničkom zemljom." *Gem Hrvatska* 2018.
30. Štefica, V. (2012). Značaj poduzetničkih kompetencija u upravljanju karijerom. *Učenje za poduzetništvo*, 2(2), 267-273.
31. Oberman Peterka, S., Alpeza, M. (2013). Koncept poduzetničkog obrazovanja–primjer međunarodnog centra za poduzetničke studije sveučilišta JJ Strossmayera u Osijeku. *Ekonomski vjesnik: Review of Contemporary Entrepreneurship, Business, and Economic Issues*, 26(1), 93-103.
32. Oberman Peterka, S., Delić, A., Perić, J. (2016). Poduzetničko obrazovanje – put ka stvaranju zapošljivih i konkurentnih mladih ljudi. *Praktični menadžment: stručni časopis za teoriju i praksu menadžmenta*, 7(1), 23-27.
33. O'Connor, A. (2013). A conceptual framework for entrepreneurship education policy: Meeting government and economic purposes. *Journal of business venturing*, 28(4), 546-563.
34. Ožanić, M. (2014). Mali brod na olujnom moru: najbolji priručnik za nove poduzetnike. Profil knjiga.
35. Patzelt, H., Shepherd, D. A. (2011). Negative emotions of an entrepreneurial career: Self-employment and regulatory coping behaviors. *Journal of Business venturing*, 26(2), 226-238.
36. Parasuraman, S., Purohit, Y. S., Godshalk, V. M., Beutell, N. J. (1996). Work and family variables, entrepreneurial career success, and psychological well-being. *Journal of vocational behavior*, 48(3), 275-300.

37. Rauch, A., Hulsink, W. (2015). Putting entrepreneurship education where the intention to act lies: An investigation into the impact of entrepreneurship education on entrepreneurial behavior. *Academy of management learning & education*, 14(2), 187-204.
38. Rezolucija o akcijskom planu za poduzetništvo 2020. – Buđenje poduzetničkog duha u Europi. Dostupno na: <https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/popups/printficheglobal.pdf?id=617774&l=en>, pristupljeno 02.07.2019.
39. Verheul, I., Wennekers, S., Audretsch, D., Thurik, R. (2002). An eclectic theory of entrepreneurship: policies, institutions and culture. In *Entrepreneurship: Determinants and policy in a European-US comparison* (pp. 11-81). Springer, Boston, MA.

Popis slika

Slika 1. Upotreba EU sredstava u svrhu promicanja poduzetničkog obrazovanja u razdoblju 2014.-2020. i 2007.-2013.....	19
Slika 2. Primjena definicije poduzetničkog obrazovanja	20
Slika 3. Usporedba osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja - EU i Hrvatska.....	23